

LÄNSSTYRELSEN
 Stockholms län
 Planeringsavdelningen
 Enheten för kultur-
 minnesvård
 Handläggare
 1:e antikvarie
 Gösta Magnusson
 785 42 50

BESLUT
 Datum
 1984-11-14

Bezeichnung
 11.392-82-84

Delg kv

Byggnadsminnesförklaring av Venngarns slott på fastigheten
 Venngarn 1:7, S:t Olofs socken, Sigtuna kommun

Venngarns slott tillhörde tidigare Svenska staten och var skyddat som byggnadsminnesmärke enligt kungörelse SFS 1920:744 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet.

Regeringen har den 5 maj 1983 beslutat om försäljning av Venngarns slott till Lewi Petrus stiftelse för filantropisk verksamhet. Härigenom har skyddet enligt ovannämnda kungörelse upphört. Enligt köpeavtalet har emellertid stiftelsen förbundit sig att godtaga att slottet och parken efter överlåtelsen förklaras som byggnadsminne. (Lag om byggnadsminnen, SFS 1960:690; 1976:440). Den sydvästligaste delen av parkområdet kvarligger på statens mark.

Byggnadsnämnden i Sigtuna är enligt remissyttrande positiv till en byggnadsminnesförklaring.

Slottsbyggnadens kärna är medeltida. En tillbyggnad företogs 1591 av hertig Gustaf (Johan III:s systerson). Venngarn köptes 1653 av Magnus Gabriel de la Gardie som under 1650- och 1660-talen lät utföra omfattande byggnadsarbeten. Slottet har i huvudsak bibehållit det utseende det fick genom De la Gardies ombyggnad.

En närmare beskrivning av Venngarn bifogas.

Eftersom Venngarns slott bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick och med hänsyn därtill är att anse som synnerligen märkligt förklarar länsstyrelsen med stöd av 1 § lag om byggnadsminnen (SFS 1960:690; 1976:440) denna byggnad för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 2 § samma lag följande skydds-föreskrifter, vilka stiftelsen godtagit.

1. Slottet får inte rivas, eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
2. I slottets inre får inte göras ingrepp i eller ändring av stomme och rumsindelning. Arbeten, som innebär ingrepp i eller förändringar av den äldre fasta inredningen får inte utföras.

Utan avgift

FA

Postadress
 Box 22067
 104 22 STOCKHOLM

Besöksadress
 Hantverkargatan 29

Telefon
 08 - 785 40 00

Postgirokonto
 3 51 72 - 8

3. I jorden befintliga grundmurar får inte skadas.

Terrassanordningar och trädbestånd får inte behandlas så att trädgårdens och parkens arkitektoniska karaktär därigenom förändras.

4. Gula flygeln får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.

5. Det område kring byggnaderna som markerats på bifogad karta får inte ytterligare bebyggas. Det skall hållas i sådant skick, att byggnadernas utseende och karaktär inte förvanskas.

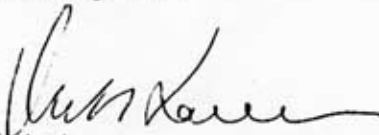
Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar ifråga om underhållet av byggnaden och vården av det kringliggande området.

Om ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter finnes nödvändigt för att byggnaden skall vara till nytta eller om sådan ändring eljest kan anses påkallad av särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 § lagen om byggnadsminnen meddela tillstånd härtill.

Enligt 14 § tredje stycket samma lag gäller detta beslut omedelbart även om det överklagas.

6. Besvär till kammarrätten enligt bilaga (formulär A).

I den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit byråchef Mats Larsson, beslutande, länsantikvarie Bengt O H Johansson, länsassessor Karl Henrik Ziefvert samt 1:e antikvarie Gösta Magnusson, föredragande.

Mats Larsson

Gösta Magnusson

Kopia till:

akten

enheten för kulturminnesvård, 2 ex

byggnadsminnesregistret, med lagakraftsbevis

riksantikvarieämbetet och statens historiska museer

riksantikvarieämbetet och statens historiska museer, med lagakraftsbevis

fastighetsregistermyndigheten (lanmäterienheten), med lagakraftsbevis

domänverket

byggnadsnämnden i Sigtuna kommun

Sigtuna museer

Stockholms stadsmuseum, läns museibyran Nationalmuseum

planenheten, 2 ex

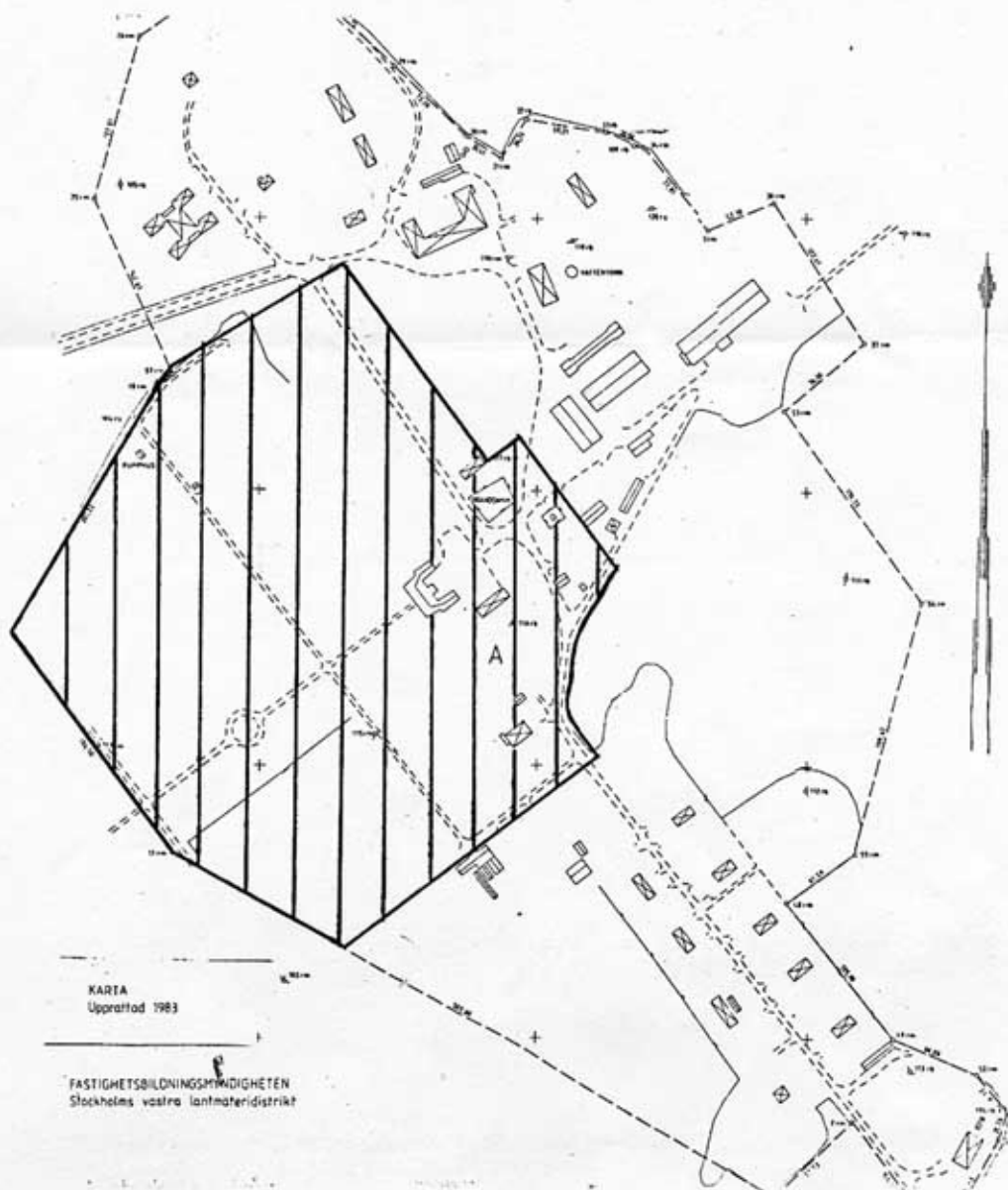
planeringskansliet, KHZ

BESTYRKES

Tillhör länsstyrelsens i
Stockholms län beslut
1984-11-14
dnr 11.392-82-84

Sigtuna kommun
S:t Olofs socken
Venngarn 1:7
Venngarns slott, byggnadsminne

 = byggnadsminnets skyddsområde

SLOTT OCH HERRESÄTEN I SVERIGE

Ett konst- och kulturhistoriskt samlingsverk

Planlagt i samråd med

HANS HANSSON, Museichef, fil. dr

CARL NORDENFALK, Överintendent, professor

GÖSTA SELLING, F. d. riksantikvarie, fil. dr

Redaktion: SVEN T. KJELLBERG och S. ARTUR SVENSSON

Huvudredaktör: SVEN T. KJELLBERG

Utgivet av

ALLHEMS FÖRLAG MALMÖ

SLOTT OCH HERRESÄTEN I SVERIGE

UPPLAND

Av BENGT G. SÖDERBERG

Fil. dr

ANDRA BANDET

Norrby—Österby

*Utdrag:
Venngarn*

ALLHEMS FÖRLAG MALMÖ

Bilaga

*Hithör Länstyrelsens
i Stockholms läna beslut
1984-11-14
dnr 11.392-82-84*

VENNGARN

Sigtuna stad

Venngarns slott går i folksägnet tillbaka till en dimmig forntid då drottning Disa, vilken liksom Kraka kommit till konungens hov »varken klädd eller oklädd» och som gav namn åt Distingsmarknaden i Uppsala, residerade där; hennes saga berättas i bilder i kungssalen. Så långt tillbaka kan vi inte följa med, men före 1270 omtalas Venngarn som tillhörigt en herr Gere, gift med biskop Israel Erlandsson Ängels dotter Ragnhild, som blev omgift med riddaren Ivar Carlsson av den mäktiga ätten Blå. 1387 köptes »Winagarn» av ärkebiskop Petrus Filipsson, och i början av 1400-talet innehades det av Lydeke Stralendorp och kom genom hans dotter Meretas giftermål med Bengt Jönsson till Salsta och Ekolsund till ätten Oxenstierna. Det blev på Gustav Vasas tid kronogods och donerades som sådant 1568 till hertig Magnus av Sachsen, gift med Johan III:s syster Sofia (jfr Ekolsund), en våldsam och orolig herre, under vars tid det fasta huset belägrades av kungliga trupper. Hans son hertig Gustav byggde till det medeltida huset; härom erinrar en inskrift på östra gaveln: HANC DOMUM EXSTRUXIT ILLUSTRIS PRINCEPS GUSTAVUS DUX SAXONIAE MDXCL. (Detta hus uppfördes av den frejfade fursten Gustav, hertig av Sachsen, 1591.)

Efter Gustavs och hans mors död indrogs slottet till kronan och donerades 1627 till Frans Bernhard von Thurn (d. 1628), som 1638 utarrenderade det till Jacob De la Gardie; von Thurns änka Magdalena von Hardeck fick konfirmation på godset 1645. Sonen Henrik sålde det 1653 till Magnus Gabriel De la Gardie, som genom köp och byten avsevärt förbättrade egendomen, så att själva säteriet kom att omfatta tio hela mantal och underlydande 21 mantal. Det var emellertid starkt intecknat, och De la Gardie hade all möda att kunna behålla det. Det reducerades 1681, men De la Gardie fick av nåd behålla det under sin livstid, som sista resten av sina väldiga besittningar. Han dog på Venngarn 1686. Sedan dess har kungsgården dels varit boställe på vissa villkor för landshövdingar i Uppsala, dels varit

Slottets gårdsfasad ger ännu ett intryck av genuint 1600-tal. I vänstra hörnet syns en spetsbågig öppning i medeltidshuset.

utarrenderad och har bebotts av medlemmar av släkterna Gyllenberg, Piper, Fleming, Printzensköld, Posse och Ihre.

1916 blev Venngarn landets centrala anstalt för alkoholsjuka; slottet inrymmer direktörens bostad samt kansli och kan beses efter förfrågan per telefon.

Slottet har i huvudsak bibehållit det utseende det fick genom De la Gardies ombyggnad. De långa, låga flyglarna med skulpturnischer och tornkrönta paviljonger som man ser på Sueciatickets bild av syd-fasaden kan knappast ha kommit till utförande; sticket, som visar också den vidsträckt barockträdgården med ett tempel påminnande om »Dianeborg» i Karlbergs park har, som Sten Karling påvisat, utförts efter projekt sannolikt ritade av Jean de la Vallée. Vid anläggningen av trädgården har Olof Rudbeck varit behjälplig. De på bilden av gårdsfasaden återgivna altanerna mellan trapphuset och flyglarna med trästatyer omtalas däremot i ett inventarium av 1688.

Kärnan i slottsbyggnaden är ett medeltida fast hus, som ingår i högslottets östra del. Öster om båda portalerna ses ännu spetsbågiga muröppningar i källarvån, och den tunnvalvda »prästkammaren», där huskaplanen senare bodde, ingår jämte källarvalv i denna medeltidsbyggnad. Den bör ha varit en befäst borg, eftersom den skall ha

Dahlberghs bild av gårdsfasaden. Med undantag av taket och altanerna har denna aspekt föga förändrats.

nässanskaraktär med motsvarigheter i det sena 1500-talets arkitektur; gårdsportalen har fått ett tyngande överstycke i överlastad knorpelornamentik med druvklasar, som tyder på att De la Gardie påbörjat sin ombyggnad redan på 1650-talet eller använt ett färdighugget portal-

Gårdsportalens nedre del härrör från hertig Gustavs bygge, dess krön från De la Gardies tid.

Överst: Plafondmålning i översta våningen, sannolikt av Nicolas Vallari; Bellona.

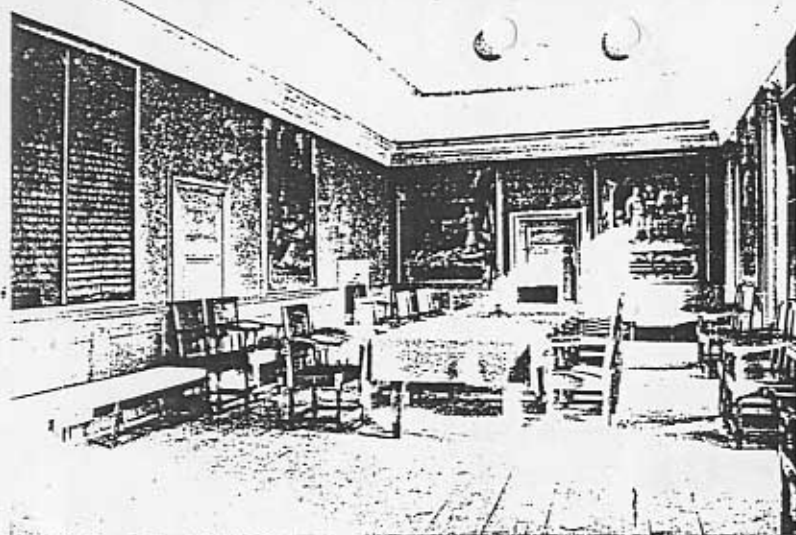
Därunder: Plafondmålning av Vallari; Prudentia som inspirerande väsen.

krön från annat håll. Den romaniserande bysten i nischen ovanför torde också vara från De la Gardies tid.

De la Gardies ombyggnad inbegrep flyglarna, trapphuset och takregionen; det intryck av bevarat, genuint 1600-tal som slottsbyggnaden ger understryks av de höga korsfönstren med blyrutor. Räkenskaper ger vid handen att arbetena pågick från 1663 och att ombyggnaden var avslutad i slutet av decenniet.

Innanför portalen leder en ställig dubbeltrappa uppåt och en kort trappa ned till en kryssvälvd hall med åttkantiga pelare. På sidorna finns trappor ned till källarvåningen. En gång för tvärs igenom huset till portalen åt trädgårdssidan. Här är uppställda två vilande och två sittande sköldbärande lejon, vilka torde ha smyckat en nu försvunnen terrassbalustrad åt gårdssidan.

Från planen utanför södra portalen har man en storartad utblick över de på 1930-talet restaurerade terrasserna med ligusterhäckar i

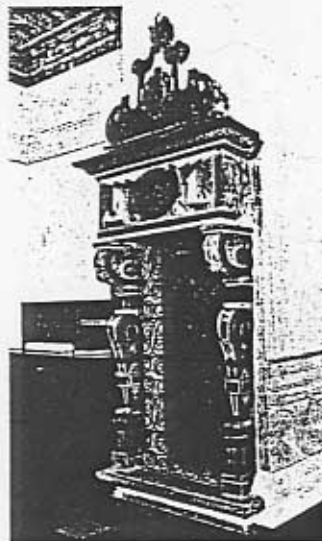
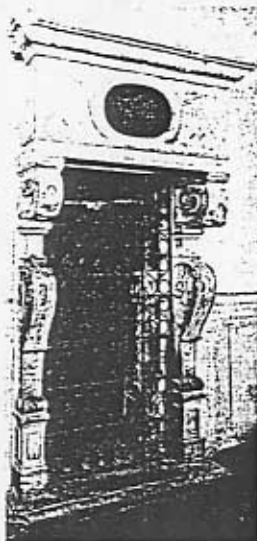
Disasalen med målningar framställande episoder ur Disasagan.

meandermönster mot den nu hamlade park som täcker Jean de la Vallées planerade boskéer. På ömse sidor om portalen står av väder och vind illa ötgångna byster i antikt draperade mantlar. Var de suttit är inte gott att säga, men man kan gissa på de två igenmurade nischerna på ömse sidor om gårdsportalen. På Sueciasticket ser man nämligen där två byster inritade. Hahr anser (och detta har verifierats av Karling) att de utförts av den på Venngarn (liksom på Karlberg) verksamme bildhuggaren Lamoureux. På västra väggen är målade ornament i rött och blågrått delvis bevarade kring några fönster i det äldre huset, troligen från 1630-talet.

I stora trappuppgången sitter på väggarna tretton mindre, symboliska och allegoriska målningar med latinska inskrifter, mycket enkla arbeten men typiska för en tid som byggde mycket av sin vardagsvisdom på fromma, heroiska eller sentimentala sentenser. På ömse sidor om trappan i övre hallen sitter svarta väggtaflor med Disas historia i latinsk och svensk version. De la Gardie hörde till dem som tog 1600-talets storsvenska »götiska» traditioner på allvar, och naturligtvis fängslades han här på Venngarn av Disasagan.

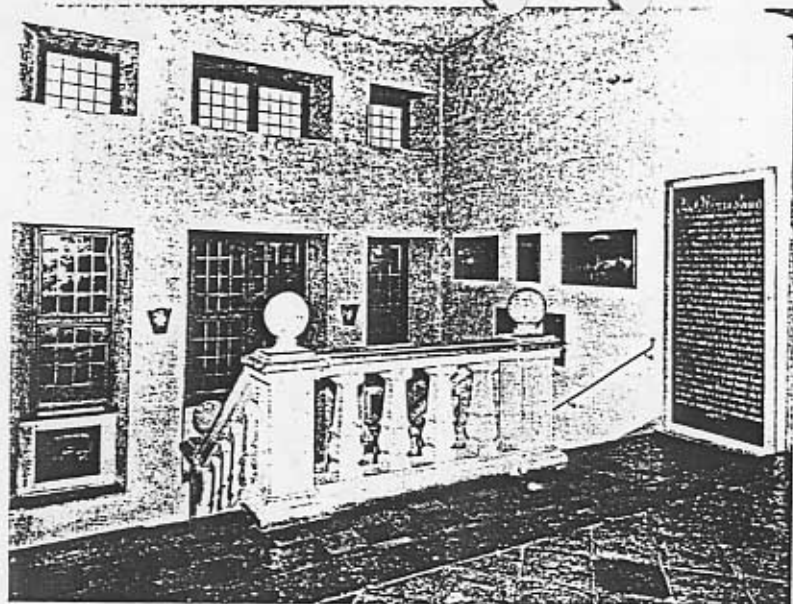

VENNGARN. Plafondmålning från Magnus Gabriel De la Gardies tid, framställande Den heliga familjen, omgiven av änglar.

Spis av Heinrich Blume i ett förmak i östra flygeln. — Till höger: Spis av Heinrich Blume i en förutvarande sängkammare i samma flygel.

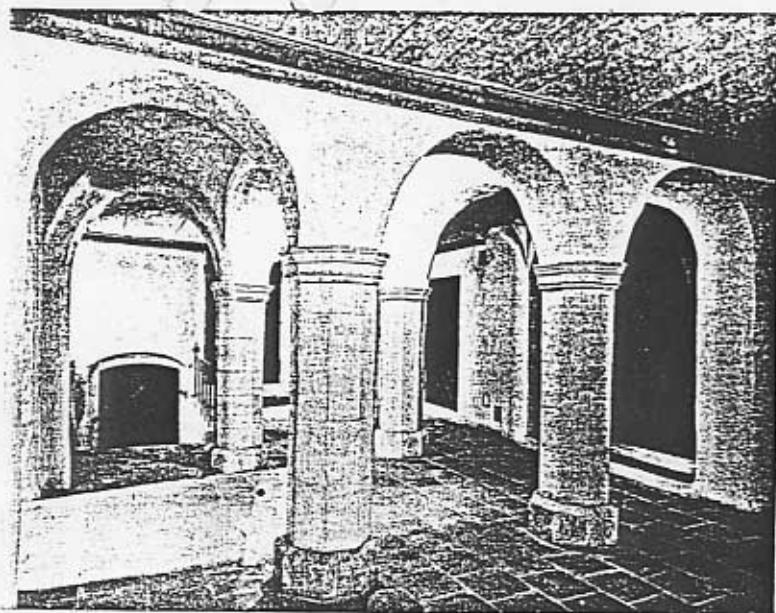
Den fasta inredningen på Venngarn (delvis frilagd och skickligt restaurerad på 1930-talet) är märklig genom att så många plafondmålningar bevarats; sådana har eljest — som på Karlberg — mestadels gått all världens väg. Flera av dessa plafondmålningar torde vara utförda av den av De la Gardie mycket anlitade Nicolas Vallari, som arbetade i den franske målaren Simon Vouets stil. Av hans hand är troligen en rund plafond i trapphuset, där man ser en kvinnlig personifikation av människosläktet från en svävande putto motta ett betsel med tömmar; »Deus temperavit Corpus» (Gud har tämjt kroppen), förklarar inskriften. Vidare märkes av samme mästare en oval plafond framställande Bellona, ridande på ett av putti tyglat lejon, och med inskriften *De coelo fortitudo est* (från himlen kommer styrkan), en likaledes oval plafond som skildrar hur Visheten, med en orm i handen, dikterar för en ung man med inspirationens låga brinnande på huvudet, samt en firsidig plafond som visar Aurora och

Stora trappan med allegoriska målningar och tavla med Disasagan. Golvet är lagt med röd och grå marmor.

Flora med regnbåge och tranor, gryningens och vaksamhetens fåglar; liknande är takmålningen i ett rum med grå gesims och rödmarmoretrade väggar, vilken framställer ett mytologiskt kärlekspar vilande på moln bland putti.

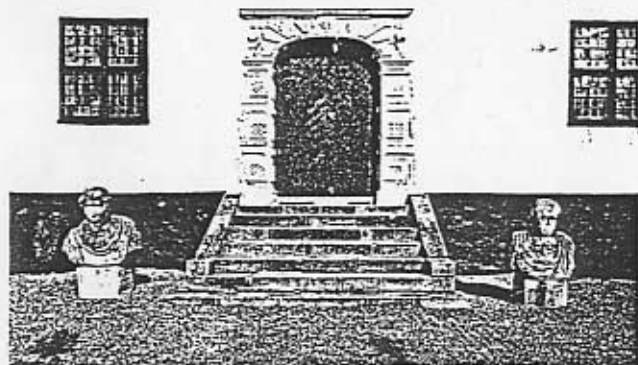
Av annan karaktär är det som helhet välbevarade rummet ytterst i östra flygeln med en praktfullt skulpterad och målad spis av Henrik Blom (Heinrich Blume). Rummet har en helhetston av gult och rött, med starkt bleknade akantusfriser upptill och nedtill på väggarna (som väl i övrigt varit behängda med tapisserier). Plafonden visar i mitten Maria med barnet, omgiven av sjungande och spelande änglar inom en guldröd fris och fanor och troféer på sidorna runt om: i två hörn sitter Magnus Gabriel De la Gardies och hans maka Maria

Den kryssvälvda hallen med åttkantiga pelare i bottenvåningen med nedgång till den medeltida källaren.

Euphrosynes namnchiffer. Dessa är också målade på dörrarna. Detta måste ha varit ett av slottsherrskapets inre gemak, måhända en sängkammare. Ett förmak i samma flygel har en mycket vacker skulpterad spis och grisaillemålat tak.

Det stora praktrummet är emellertid »Kungssalen» eller »Disasalen», vars figurrika väggmålningar skildrar Disasagan, välkänd genom Johannes Messenius »comœdia». De torde vara utförda av Lorenz Wolter efter förlagor av Ehrenstrahl; de ger på en gång sago-stämning och realistiska bilder ur folklivet på 1600-talet. Den varmt röda färgen i målningarna tas upp av den röda bordduken och bänkarnas klädsel. Dessa målningar har emellertid inte ursprungligen suttit här; inventariet av 1698 upptar i mellanvåningens stora farstu

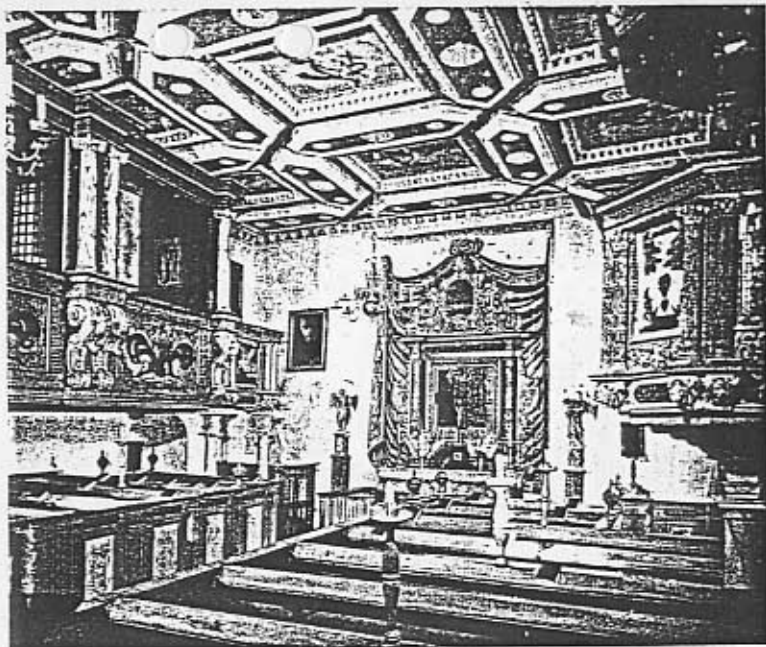

Södra portalen är från 1590-talet. — Högersidan: Gamla lindar i parken.

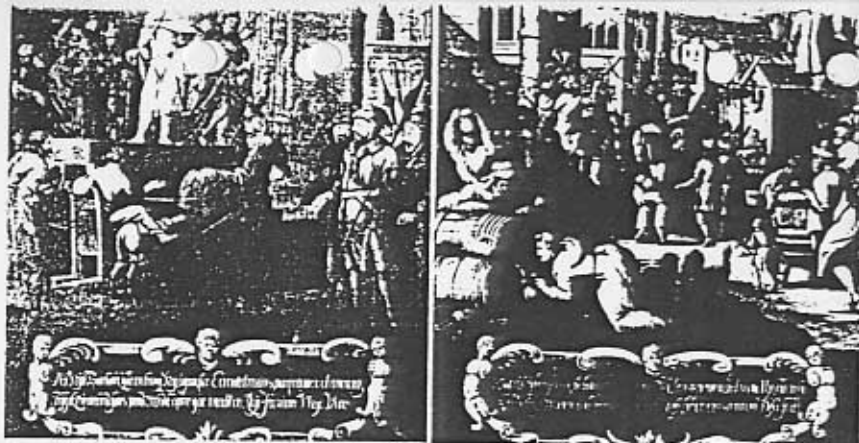
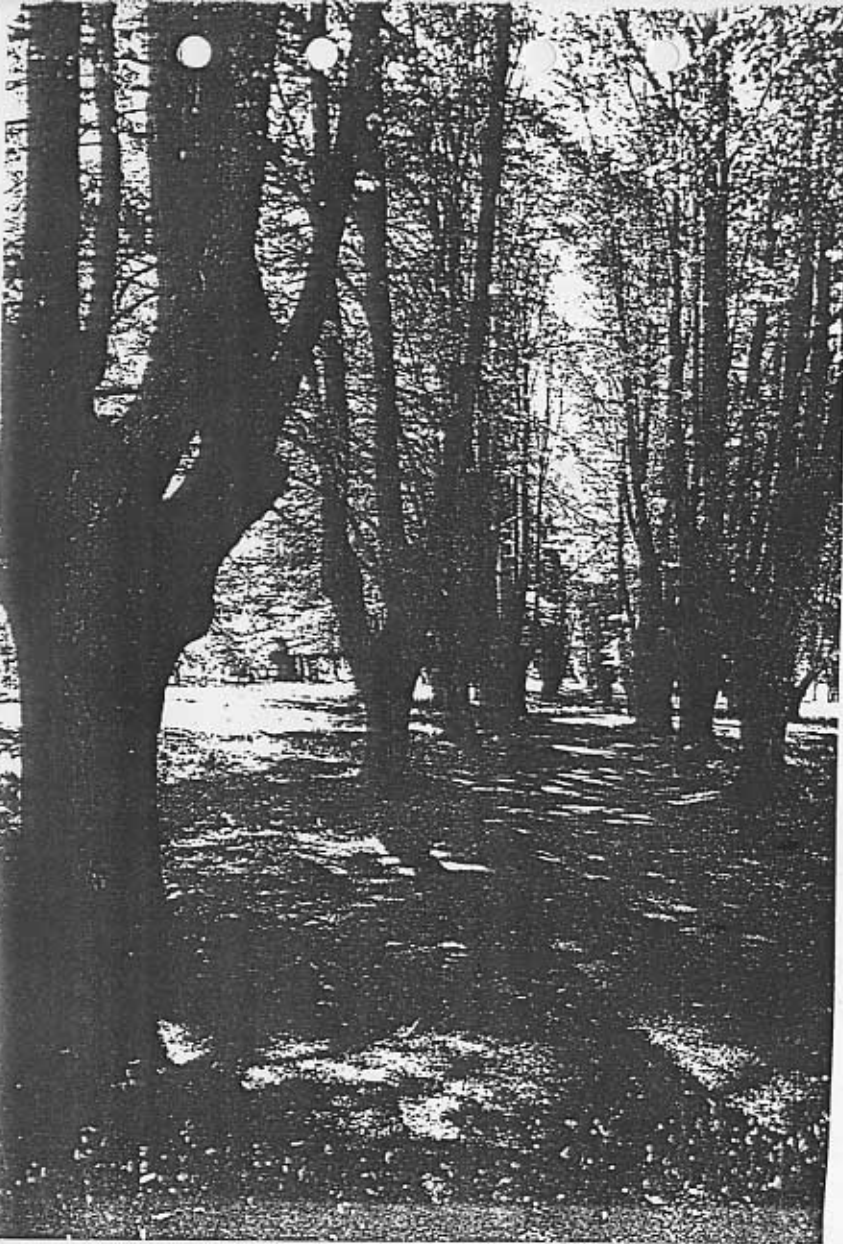
(d. v. s. nuv. vestibulen i direktörens bostad) »Åtta tavlor om Disae historia», vilka enligt en anteckning i »samma inventarium» intet får tagas från gården». Men de kan ha flyttats; faktum är att de inte alla fyller ut sina väggfält, vilket de borde ha gjort om de komponerats för detta rum. Intressanta anordningar är de båda i inre väggen infällda spisarna med täckande luckor.

Slottskapellet i östra flygeln är det som helhet bäst bevarade rummet på Venngarn. Det har en enhetlig färgsättning i gråblått, guld, med inslag av rött och gulvitt. Det har slutna bänkkvarter och mitt emot predikstolen, daterad 1665, en kolonnburen herrskapsläktare, som har direkt förbindelse med Magnus Gabriel De la Gardies bostadsvåning. Mitt i all barockprakt framlyser den fördjupade religiositet som på senare år präglade den av hårda öden luttrade Magnus Gabriel: bänkdörrarna och predikstolen smyckas av målningar framställande den pietistiska »hjärtats historia», här ett av de tidigaste belägen för denna för 1700-talet utmärkande fromhetsikonografi.

Alldeles enhetlig är kapellets inredning emellertid inte. Taket med dess indelning i rikt profilerade rutor är ett renässansarbete i vasastil och måste vara en kvarleva från inredningen på hertig Gustavs slott och ett bevis för att denna flygel var uppförd redan på hans tid. De la Gardies inredning är uppenbart inbyggd under detta tak.

VENNGARN. Kapellet med läktare för slottsherrskapet är inrett av Magnus Gabriel De la Gardie, men det mäktiga kassettaket torde vara äldre.

Väggmålningar med motiv ur Disasagan av L. Wolter i Kungssalen.

UR ÄGARELÄNGDEN:

- 1200-talet Gcre, g. m. Ragnhild Israelsdotter Ängel (omgift med Ivar Carlsson Blå).
- 1387 Genom köp Petrus Filipsson.
- 1400-talets början Lydeke Stralendorp, g. m. Ingeborg Magnusdotter. Deras dotter Mereta Lydekedotter, g. m. Bengt Jönsson Ozenstierna.
- 1400-talets mitt Eskil Isakson (Banér), g. m. Cecilia Haraldsdotter (Gren).
1465 Hans änka, Cecilia Haraldsdotter.
1488 Hennes dotter Sigrid Eskilsdotter (Banér), g. m. Måns Karlsson till Eka.
- 1500-talet Indraget till Kronan.
1568 Genom förläning hertig Magnus av Sachsen-Lauenburg, g. m. prinsessan Sophia.
- 1590-talet Deras son, hertig Gustav.
1597 Genom arv Gustav II Adolf.
1627 Genom förläning Frans Bernhard von Thurn, g. m. Magdalena von Hardeck.
- 1628 Hans änka, Magdalena von Thurn.
1652 Genom allodialbesittningsrätt hennes son Henrik von Thurn, g. m. Johanna Margareta av Baden-Hochberg.
1653 Genom köp Magnus Gabriel De la Gardie, g. m. plåtgrevinnan Maria Euphrosyne.
1686 Reducerat till Kronan, sedan dess i statens ägo.